

DUAL TA'LIMDA USTOZ-SHOGIRD AN'ANASINING TALABALARNING KASBIY MOBILIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI

G'ofurov To'liqinjon

Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23231082>

Annotatsiya: Mazkur maqolada dual ta'lim sharoitida ustoz-shogird an'anasi orqali talabalarning kasbiy mobilligini rivojlantirish masalasi tadqiq etilgan. Ushbu an'ana talabalarning bevosita amaliyot jarayonida kasbiy tajriba orttirishini ta'minlovchi pedagogik mexanizm sifatida tahlil qilinadi. Maqolada ustoz-shogird munosabatlarining kasbiy mobillik komponentlariga ta'siri yoritilib, dual ta'lim va ustoz-shogird hamkorligining integratsiyalashgan modeli hamda uni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, ustoz-shogird, kasbiy mobillik, mentorlik, kasbiy moslashuv.

Аннотация: В статье исследуется развитие профессиональной мобильности студентов через традицию «мастер-ученик» в условиях дуального образования. Наставничество рассматривается как ключевой педагогический механизм получения практического опыта непосредственно в рабочем процессе. Анализируется влияние этих отношений на компоненты мобильности студентов, представлена интегративная модель взаимодействия дуального обучения и системы «мастер-ученик», а также даны практические рекомендации по ее оптимизации.

Ключевые слова: дуальное образование, мастер-ученик, профессиональная мобильность, менторство, профессиональная адаптация.

Abstract: This article examines the development of students' professional mobility through the master-apprentice tradition within dual education. This

tradition is analyzed as a pedagogical mechanism that provides students with hands-on experience directly during operational workflows. The study explores its impact on mobility components, introduces an integrated model of dual education and master-apprentice collaboration, and offers practical recommendations for its optimization.

Keywords: *dual education, master-apprentice, professional mobility, mentoring, professional adaptation.*

Dual ta'lim va kasbiy mobillik: yangi pedagogik bog'liqlik. Bugungi kunda ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri nazariy bilimlarni real kasbiy faoliyat bilan uyg'unlashtirishdan iborat. Ayniqsa, mehnat bozorining tez o'zgarishi sharoitida ta'lim oluvchidan faqat ma'lum kasb bo'yicha bilim emas, balki turli kasbiy vaziyatlarga moslashish qobiliyati ham talab etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida dual ta'limni tashkil etish tartibi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi ko'rsatilgan. Qonunda dual ta'limning huquqiy asoslari belgilangan bo'lib, uning professional ta'lim tizimida rivojlantirilishi nazarda tutilgan. Dual ta'limning mazmun-mohiyati nazariya va amaliyotning uyg'unlashuviga asoslanadi. Bunday tizimda talaba o'quv muassasasida nazariy bilimlarni egallash bilan birga, tashkilot yoki korxonada real kasbiy faoliyat bilan tanishadi. Biroq amaliy muhitning o'zi hamisha yetarli natijani bermaydi. Talabaning real faoliyatdan samarali tajriba olishi uchun unga yo'naltiruvchi va faoliyatini tahlil qiluvchi tajribali mutaxassis kerak bo'lib, ana shu vazifani ustoz-shogird an'anasi bajaradi.

Ustoz-shogird an'anasining pedagogik mohiyati. Ustoz-shogird munosabatlari o'zbek xalqining qadimiy kasbiy-ta'limiy tajribalaridan biri bo'lib, unda bilim va tajriba bevosita faoliyat jarayonida avloddan avlodga o'tkaziladi. Ustoz shogirdga faqat bilim bermaydi, balki kasbning amaliy jihatlarini, kasbiy muomala madaniyatini, mas'uliyatni va faoliyatga munosabatni ham o'rgatadi.

Pedagogik oliy ta'limda “ustoz-shogird” an'anasidan foydalanish bo'lajak mutaxassislarni kasbiy jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish imkonini beradi. Zamonaviy sharoitda an'anaviy ustoz-shogird munosabatlarini mentorlik mexanizmlari bilan uyg'unlashtirish maqsadga muvofiq. Bunda:

- ustoz — yo'naltiruvchi va maslahat beruvchi;
- shogird — faoliyatni bajaruvchi va o'rganuvchi;
- OTM — nazariy-metodik ta'minlovchi;
- ish beruvchi — real kasbiy muhitni yaratuvchi subyekt sifatida ishtirok etadi.

Ustoz-shogird tizimi orqali kasbiy mobillikning shakllanish mexanizmi. Ustoz-shogird munosabatlari kasbiy mobillikni bir nechta yo'nalishda rivojlantiradi:

- Kasbiy tajribani bevosita o'zlashtirish: Talaba kitobdan o'rgangan bilimni tajribali mutaxassisning real faoliyati orqali ko'radi. Masalan, pedagogik dual ta'limda talaba ustoz o'qituvchining darsni qanday tashkil etishi, o'quvchi bilan muloqot qilishi va muammoli vaziyatlarda qanday qaror qabul qilishini kuzatadi. Bu kuzatuv keyinchalik mustaqil faoliyatga aylanadi.

- Kasbiy moslashuv: Talaba ish joyining tartibi, jamoa bilan munosabat va kasbiy mas'uliyatni amaliy faoliyat orqali o'rganadi, bu esa kasbiy mobillikning moslashuvchanlik komponentini shakllantiradi.

- Mustaqil faoliyat: Tizimning asosiy maqsadi shogirdni doimiy ravishda ustozga qaram qilib qo'yish emas, balki uni mustaqil mutaxassis darajasiga olib chiqishdir. Shu sababli ustozning yordami bosqichma-bosqich kamayib, shogirdning mustaqil faoliyati kengayib borishi kerak.

Dual ta'limda ustoz-shogird modelining bosqichlari. Dual ta'lim sharoitida ustoz-shogird munosabatlarini quyidagi model asosida tashkil etish mumkin:

Yo'naltirish: Talaba ish joyi, kasbiy vazifalar va faoliyat talablari bilan tanishtirilari.

Kuzatish: Talaba ustozning faoliyatini kuzatadi va uning ish usullarini tahlil qiladi.

Birgalikdagi faoliyat: Ustoz va shogird muayyan vazifalarni birgalikda bajaradi.

Mustaqil faoliyat: Talaba vazifani mustaqil bajaradi, ustoz esa kuzatuvchi va maslahatchi sifatida ishtirok etadi.

Refleksiya: Bajarilgan faoliyat natijalari tanqidiy tahlil qilinadi.

Yangi vaziyatga transfer: Talaba o'zlashtirgan tajribasini boshqa vaziyatda mustaqil qo'llaydi.

Oxirgi bosqich kasbiy mobillik uchun ayniqsa muhim. Chunki haqiqiy kasbiy mobillik o'rganilgan harakatni takrorlash emas, balki mavjud tajribani yangi vaziyatga moslashtirib qo'llash qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Ustoz-shogird an'anasining kasbiy mobillik komponentlariga ta'siri

Kasbiy mobillik komponenti	Ustoz-shogird orqali shakllanishi
Moslashuvchanlik	Yangi ish sharoitiga muammosiz moslashish.
Mustaqillik	Mustaqil kasbiy vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish.
Kommunikativlik	Jamoa va mijozlar bilan samarali muloqotga kirishish.
Refleksiya	O'z kasbiy faoliyatini tizimli tahlil qilish.
Innovatsionlik	Yangi usul va zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish.
Mas'uliyat	Kasbiy vazifalar va natijalar uchun javobgarlik.
O'z-o'zini rivojlantirish	Mustaqil ravishda doimiy yangi bilimlar egallash.

Ustoz-shogird an'anasi dual ta'limning amaliy imkoniyatlarini kengaytirib, talabaning kasbiy faoliyatga bosqichma-bosqich kirib borishini ta'minlaydi.

Pedagogik ta'limda dual tizim va ustoz-shogird. Pedagoglarni tayyorlashda dual ta'limning o'ziga xos jihati shundaki, talabanning "ish joyi" bevosita pedagogik muhit hisoblanadi. Bunda talaba:

- OTMda — pedagogik nazariya va metodikani o'rganadi;
- Maktabda — real pedagogik faoliyatni kuzatadi va bajaradi;
- Ustoz bilan — kasbiy tajribani chuqur o'zlashtiradi;
- Mustaqil faoliyatda — o'z kasbiy uslubini shakllantiradi.

Bunday tizim nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilishni kamaytiradi. O'zbekistonda ham ustoz-shogird an'anasining oliy ta'limdagi imkoniyatlari o'rganilmoqda. Xususan, Chirchiq davlat pedagogika universitetidagi tajribada ustoz-shogird tizimi asosida talabalar bilan individual ishlash va amaliy-ijodiy loyihalar tashkil etilgan.

Tizimni samarali tashkil etish shartlari. Dual ta'limda ustoz-shogird tizimi samarali bo'lishi uchun quyidagi shartlarga rioya qilish zarur:

Ustozning kasbiy tajribasi: Ustoz yuqori kasbiy mahoratga va o'z tajribasini boshqalarga o'rgata olish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Shogirdning faol pozitsiyasi: Talaba faqat kuzatuvchi bo'lib qolmasdan, real vazifalarni bajarishi, savollar berishi va o'z faoliyatini tahlil qilishi zarur.

OTM va ish beruvchining hamkorligi: Ustoz-shogird jarayoni universitetdan alohida tashkil qilinmasdan, yagona maqsad va baholash mezonlariga ega bo'lishi lozim.

Natijalarni baholash: Talabanning faqat vazifani bajargan hisobi emas, balki uning yangi vaziyatda mustaqil faoliyat yurita olishi ham baholanishi kerak.

Kasbiy mobillikni rivojlantirishga yo'naltirilgan takliflar. Dual ta'limda ustoz-shogird an'anasini zamonaviylashtirish uchun:

- Har bir talabaga kasbiy yo'nalishiga mos mentor biriktirish;
- Mentor uchun aniq vazifalar va baholash mezonlarini belgilash;
- Talabanning individual kasbiy rivojlanish rejasini ishlab chiqish;

- Amaliy topshiriqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish;
- Talabanning kasbiy portfoliolarini shakllantirish va qo'shma monitoring olib borish;
- Talabanning bir nechta pedagogik vaziyatlarda faoliyat yuritishini ta'minlash;
- Ustoz-shogird jarayonini raqamli platformalar orqali qo'llab-quvvatlash maqsadga muvofiq.

XULOSA

Dual ta'lim sharoitida ustoz-shogird an'anasidan samarali foydalanish talabalarning kasbiy mobilligini rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi. Ustoz-shogird munosabatlari orqali talaba kasbiy faoliyatning nafaqat nazariy, balki amaliy va ijtimoiy jihatlarini ham o'zlashtiradi. Tajribali mutaxassis faoliyatini kuzatish, u bilan birgalikda ishlash, mustaqil vazifalarni bajarish va o'z faoliyatini tahlil qilish jarayonlari talabanning kasbiy kompetensiyalarini bosqichma-bosqich rivojlantiradi.

Tadqiqot tahlili shuni ko'rsatadiki, ustoz-shogird an'anasi dual ta'lim bilan uyg'unlashtirilganda kasbiy tajribani uzatish, kasbiy moslashuvni tezlashtirish va yangi kasbiy vaziyatlarga moslashish uchun samarali sharoit yaratadi. Shu sababli dual ta'lim tizimida ustoz-shogird an'anasini oddiy tajriba almashish shakli sifatida emas, balki talabanning kasbiy mobilligini rivojlantiruvchi pedagogik texnologiya sifatida takomillashtirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish. – Toshkent: Fan, 2004.
3. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – Toshkent, 2013.

4. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
5. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.
6. Mavlonova R., To'rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.
7. Ishmuhammedov R.J., Abduqodirov A., Yo'ldoshev M. Ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2008.
8. Shukurova L. "Ustoz-shogird" an'anasi asosida bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash // Муғаллим ҳам үзлуксиз билимлендириў, 2024.
9. Abduqunduzova M.T. Ustoz-shogird tizimi asosida bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi // Бюллетень педагогов Нового Узбекистана, 2026.
10. Fayzullayeva D.J. "Ustoz-shogird" an'anasi asosida tasviriy san'at yo'nalishida ijodiy va kasbiy faoliyatni rivojlantirish // Modern Education and Development, 2025.